

Συκοφαντίες: λέξεις, ιστορίες και γεύσεις

Σχολείο: Λύκειο Ιδαλίου

Εισηγήτριες: Άννα Γεωργιάδου, Φιλόλογος, και Ρούλα Ταρουνά, Οικιακής Οικονομίας

Μαθητές/τριες: Ζαχαριάδου Μαρία, Ηλία Μαριάννα, Καντρή Αγγελική, Κασσιανού Δέσποινα, Κουνούπη Αντιγόνη, Νεοφύτου Κωνσταντίνος, Χριστοφόρου Δημήτρια

Επτά μαθητές από διαφορετικά τμήματα συνδιδασκαλίας εργαστήκαμε για τη συμμετοχή του σχολείου μας στο Συνέδριο που διοργάνωσε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο με θέμα την Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία και πιο συγκεκριμένα το σχετικό Ανθολόγιο και το πώς μπορεί αυτό να αξιοποιηθεί στα πλαίσια των μαθημάτων μας. Η παρουσίασή μας βασίστηκε σε ένα συγκεκριμένο κείμενο από το εν λόγω Ανθολόγιο, που μας προτάθηκε από τις καθηγήτριές μας κ. Άννα Γεωργιάδου και κ. Ρούλα Ταρουνά στα μαθήματα των Αρχαίων Ελληνικών Κατεύθυνσης Β' Λυκείου και της Οικογενειακής Αγωγής Β' και Γ' Λυκείου. Παραθέτουμε πιο κάτω το κείμενο της παρουσίασής μας και επισυνάπτουμε την προβολή και το βίντεο που το συνόδευσαν, καθώς και κάποιες φωτογραφίες από το Συνέδριο, που υπήρξε για εμάς μια ευκαιρία επικοινωνιακής συνεργασίας και διεύρυνσης των γνώσεών μας, αλλά και μια όμορφη εμπειρία.

Ένα μικρό απόσπασμα από τον Ίστρο τον Πάφιο παρεισέφρησε στα μαθήματά μας και μας απασχόλησε, άλλους μέσα από την οπτική των Αρχαίων και των Νέων Ελληνικών και άλλους στα πλαίσια του μαθήματος της Οικογενειακής Αγωγής. Το κείμενο αυτό του Κύπριου ιστορικού του 3^{ου} αι. π.Χ. το παραθέτει ο Αθήναιος και έχει ως εξής:

Ίστρος δ' ἐν τοῖς Ἀττικοῖς οὐδ' ἐξάγεσθαι φησι τῆς Ἀττικῆς τὰς ἀπ' αὐτῶν (sc. τῶν σύκων) γινομένας ἰσχάδας, ἵνα μόνον ἀπολαύοιεν οἱ κατοικοῦντες· καὶ ἐπεὶ πολλοὶ

ἐνεφανίζοντο διακλέπτοντες, οἱ τούτους μηνύοντες τοῖς δικασταῖς ἐκλήθησαν τότε πρῶτον συκοφάνται.

Και η νεοελληνική του απόδοση:

Ο Ἰστρός στα *Αττικά* αναφέρει ότι απαγορευόταν να εξάγονται από την Αττική οι «ισχάδες» (δηλ. τα ξερά σύκα) που γίνονταν απ' αυτά (δηλ. τα σύκα της Αττικής), για να τα απολαμβάνουν μόνο οι αυτόχθονες· και επειδή εμφανίζονταν πολλοί κατά καιρούς να εξάγουν κρυφά, αυτοί που τους κατάγγελλαν στους δικαστές ονομάστηκαν τότε για πρώτη φορά «συκοφάντες».

Το κείμενο, λοιπόν, αναφέρεται στην προέλευση του επιθέτου «συκοφάντης». Στο μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών, συναντήσαμε το ρήμα *συκοφαντοῦμαι*, ως νεοελληνικό συνώνυμο του ρήματος «διαβάλλομαι» που χρησιμοποιεί ο Λυσίας στο προοίμιο του *ὑπὲρ Μαντιθέου* λόγου του. Με το κείμενο του Ἰστρου και μια έρευνα στα λεξικά διαπιστώσαμε ότι τα δύο ρήματα –διαβάλλω και συκοφαντώ– έχουν όμοια σημασία, αφού και οι δύο τύποι δηλώνουν ότι κάποιος κατηγορεί ψευδώς εν γνώσει του. Παράλληλα συνειδητοποιήσαμε ότι και τα δύο ρήματα με τα παράγωγά τους (όπως «διαβολή, διάβολος, διαβολικός, συκοφάντης, συκοφαντικός») χρησιμοποιούνται τόσο στα αρχαία ελληνικά όσο και στα νέα ελληνικά· στις μέρες μας τα συναντάμε αρκετές φορές στις εφημερίδες και κυρίως στο πολιτικό ρεπορτάζ. Οι ετυμολογίες τους, ωστόσο, είναι εντελώς διαφορετικές: Τα συνθετικά του «διαβάλλω» είναι η πρόθεση «διά» και το ρήμα «βάλλω», ενώ του «συκοφαντώ» το ουσιαστικό «σύκο» και το ρήμα «φαίνω» (που σημαίνει «φανερώνω»).

Ο Ἰστρός ο Πάφιος έρχεται να δώσει μια λογική εξήγηση στην εύλογη απορία που δημιουργεί η ετυμολογία του «συκοφαντώ». Γράφει, δηλαδή, όπως είδαμε, ότι στην αρχαία Αθήνα απαγορευόταν η εξαγωγή ξερών σύκων, για να τα χαίρονται μόνο οι ντόπιοι, κι έτσι όσοι «φανερώναν» τους παρανομούντες ονομάστηκαν «συκοφάντες». Μια παρόμοια ερμηνεία δίνει ο Ζηνόδωρος, σύμφωνα με τον οποίο, συκοφάντης στα

αρχαία χρόνια ήταν οποιοσδήποτε κατάγγελλε όσους εξήγαν σύκα παράνομα, αφού για κάποια περίοδο απαγορεύτηκε η εξαγωγή σύκων από την Αθήνα λόγω λιμού. Η ερμηνεία αυτή είναι ίσως η πιο δημοφιλής, αλλά αυτό δεν την καθιστά και ορθή, διότι δεν βρέθηκε κανένα τέτοιο ψήφισμα σε αρχαίο κείμενο. Επιπλέον, μια τέτοια απαγόρευση μοιάζει να μην έχει και πολύ νόημα, αφού γνωρίζουμε ότι σύκα υπήρχαν άφθονα σε ολόκληρη την Ελλάδα. Υπάρχει όμως και η άποψη που υποστηρίζει ότι ο συκοφάντης κατάγγελλε όποιον μάζευε σύκα από τις ιερές συκίες της Αττικής. Από την άλλη, υπάρχουν κι άλλες, πολύ διαφορετικές ερμηνείες για την προέλευση του επιθέτου «συκοφάντης». Σύμφωνα με μια δεύτερη εκδοχή που προτείνει ο Ζηνόδωρος, «συκοφάντης» ήταν αυτός που έφερε πρώτος την είδηση ότι τα σύκα της χρονιάς είχαν ωριμάσει. Σύγχρονοι μελετητές αναφέρουν ότι συκοφάντες ήταν όσοι κουνούσαν τη συκιά για να δουν τα κρυμμένα σύκα στα ψηλά κλαριά. Με δεδομένο ότι το σύκο σχετιζόταν συμβολικά και με την ερωτική πράξη και τη γονιμότητα, διατυπώθηκε ακόμη και η άποψη ότι συκοφάντης ήταν αυτός που στα Ελευσίνια Μυστήρια τελούσε μία μιμητική συνουσία, αλλά κι ότι συκοφάντης ήταν ενδεχομένως ο άνθρωπος που κατάγγελλε μοιχείες και άλλες ερωτοδουλειές.

Στις μέρες μας, ο συσχετισμός του «συκοφαντώ» με τα σύκα έπαψε να ισχύει, καθώς σήμερα συκοφάντη δεν ονομάζουμε κάποιον που έχει να κάνει με τα σύκα, αλλά μόνο αυτόν που κατηγορεί κάποιον με κατηγορίες που γνωρίζει ότι είναι ψευδείς. Είναι πάντως αξιοσημείωτο ότι η αποσύνδεση του «συκοφαντώ» από τα σύκα ξεκίνησε ήδη από την αρχαιότητα. Θα μπορούσαμε να φέρουμε ως παράδειγμα το απόφθεγμα από τον Διογένη τον Λαέρτιο που λέει ότι «απ' τα άγρια θηρία το χειρότερο δάγκωμα το κάνει ο συκοφάντης, από τα ήμερα ο κόλακας». Σε πολλούς συγγραφείς της ελληνικής αρχαιότητας το «συκοφαντώ» χρησιμοποιείται με τη σημερινή του σημασία, όπως στον Δημοσθένη, που κάνει πάμπολλες αναφορές στην κακοήθεια των συκοφαντών. Και μια ιστορία: Κάποιος Σπαρτιάτης, ο Θεαφίδας, ακόνιζε κάποτε το ξίφος του. Κάποιος άλλος τον ρώτησε, αν είναι κοφτερό. «Πιο κοφτερό και από την συκοφαντία», απάντησε εκείνος.

Τα πιο πάνω μάλιστα ανήκουν στην ίδια εποχή με αυτήν κατά την οποία έδρασαν οι πρώτοι κυριολεκτικοί –σύμφωνα με τον Ίστρο– συκοφάντες. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να υποθέσουμε ότι η λέξη είχε για ένα διάστημα και τις δύο σημασίες, την κυριολεκτική και τη μεταφορική που τελικά επικράτησε. Κάτι τέτοιο μαρτυρεί και το ακόλουθο περιστατικό: Όταν ο Αριστοτέλης εγκατέλειπε την Αθήνα το 323 π.Χ., για να αποφύγει τη δίωξη από την αντιμακεδονική παράταξη, απάντησε σε κάποιον που τον ρώτησε ποια γνώμη έχει για την Αθήνα: «Πολύ όμορφη· αλλά σ' αυτήν το αχλάδι γερνά πάνω στο αχλάδι και το σύκο πάνω στο σύκο». Σύμφωνα με τον Ιωάννη Τουλουμάκο, με τα άφθονα σύκα που δεν λείπουν ποτέ εννοούνται οι συκοφάντες οι οποίοι υπήρχαν ανέκαθεν στην Αθήνα· μεταξύ αυτών και οι διώκτες του Αριστοτέλη. Η φράση αποτελεί μεταφορά του στίχου της Οδύσσειας από την περιγραφή του κήπου του βασιλιά των Φαιάκων Αλκίνοου. Η καυστική ειρωνεία που υποδηλώνεται με την παρομοίωση γίνεται σαφέστερη, μέσα από την αντίθεση ανάμεσα στον όμορφο ομηρικό κήπο και τον επικίνδυνο κήπο των συκοφαντών στην Αθήνα.

Η ύπαρξη της λέξης «συκοφαντώ», με πρώτο συνθετικό ένα φρούτο, μας έκανε να διερωτηθούμε κατά πόσον η δημιουργία της οφείλεται μόνο σε μια τυχαία ιστορία σαν αυτήν που αναφέρει ο Ίστρος ή αν υπήρχαν κι άλλες λέξεις με συνθετικό τους το σύκο. Ανατρέξαμε στο λεξικό, το οποίο μας εξέπληξε, αφού εκεί ανακαλύψαμε περισσότερες από 40 αρχαιοελληνικές λέξεις που παράγονται ή έχουν πρώτο συνθετικό τους το σύκο. Οι περισσότερες απ' αυτές έχουν άμεση σχέση με το φρούτο και τη χρήση του από τους ανθρώπους, για παράδειγμα «συκῆ, συκάζω, συκομαγίς, συκομαντεία, συκοπρατῶ, συκοτραγῶ, συκοφορεῖον, συκῶ». Κάποιες άλλες, πάλι, δεν έχουν καμία σημασιολογική σχέση με το σύκο. Για παράδειγμα, εκτός από το ρήμα «συκοφαντώ» και τα παράγωγά του, συναντούμε τα «συκηγορία, συκόβιος, συκομάμμας, συκοπέδιλος, σύκωμα». Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι οι αρχαιοελληνικές λέξεις που παράγονται ή έχουν πρώτο συνθετικό το σύκο, θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν, ανάλογα με τη σημασία τους, σε αυτές που σχετίζονται με τη διατροφή, τον λόγο, την αγροτική, την καθημερινή, αλλά και τη θρησκευτική ζωή των αρχαίων Ελλήνων.

Ο μεγάλος αριθμός λέξεων με πρώτο συνθετικό το σύκο που συναντήσαμε μας οδήγησε στο ερώτημα: Μήπως ήταν μια συνήθεια των αρχαίων Ελλήνων να φτιάχνουν λέξεις με ονόματα φρούτων; Αναζητήσαμε και πάλι την απάντηση στο λεξικό, για να διαπιστώσουμε ότι κανένα άλλο όνομα φρούτου δεν χρησιμοποιείται τόσο πολύ σε σύνθετες λέξεις με τόσο διαφορετικές σημασίες. Φαίνεται ότι το σύκο είχε μια εξέχουσα θέση στη διατροφή των αρχαίων Ελλήνων και αποτελούσε μέρος της καθημερινότητάς τους. Η άποψη αυτή επιβεβαιώνεται και από αρχαιολογικά ευρήματα, αλλά και από το κείμενο του Ίστρου, που μπορεί να μη μας επιτρέπει να εξαγάγουμε ασφαλή ιστορικά συμπεράσματα, όμως υποδεικνύει όχι μόνο την ιδιαίτερη αξία του συγκεκριμένου καρπού, αλλά και την ύπαρξη κάποιας μορφής αγροτικής πολιτικής στην αρχαία Αθήνα.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η σχέση της λέξης «συκοφαντώ» με το σύκο δεν φαίνεται πια στη σημερινή της χρήση. Στα νέα ελληνικά, το ρήμα αυτό σημαίνει «διατυπώνω ή διαδίδω εσκεμμένα ψευδείς και κακόβουλες κατηγορίες εναντίον κάποιου, για να τον μειώσω και να τον εκθέσω». Στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης γίνεται συχνά λόγος για «συκοφαντική δυσφήμιση», συνήθως εις βάρος ατόμων που είναι ευρέως γνωστά ή έχουν κάποιο πολιτικό αξίωμα.

Όσον αφορά τη λέξη «σύκο», δεν την συναντούμε σε παράγωγες ή σύνθετες λέξεις τόσο συχνά όσο στα αρχαία ελληνικά. Όλες οι σχετικές λέξεις που εντοπίσαμε στο λεξικό αναφέρονται άμεσα στο φρούτο, εκτός από δύο. Η μία είναι το «συκοφαντώ» και τα παράγωγά του, ενώ η άλλη δημιουργεί ιδιαίτερη εντύπωση. Πρόκειται για τη λέξη «συκώτι» που αποσπάστηκε από τη συνεκφορά «ήπαρ συκωτόν». Ο Νίκος Βαρδιάμπασης αναφέρει: «Το ήπαρ, το συκώτι, ανέκαθεν οι Έλληνες το θεωρούσαν έδρα παθών: θυμού, φόβου, τρυφερότητας. Οι Αρχαίοι χρησιμοποιούσαν τη λέξη ήπαρ με τον τρόπο που εμείς σήμερα χρησιμοποιούμε την καρδιά. Αυτός άλλωστε είναι και ο λόγος που ο γύπας έτρωγε το συκώτι του Προμηθέα. Συκωτός είναι αυτός που τρέφεται και παχαίνει με σύκα. Ήπαρ συκωτό ονόμαζαν το συκώτι ζώου που τρεφόταν με σύκα. Οι Έλληνες των Ρωμαϊκών χρόνων έλεγαν «ήπαρ χοίρων συκωτών». Οι

μεταγενέστεροι χρησιμοποιούσαν τη λέξη συκωτόν αντί της λέξης ἥπαρ. Στη συνέχεια το συκωτόν έγινε συκώτιον, απ' όπου το συκώτι, η συκωταριά και τα συκωτάκια».

Πάντως το σύκο χρησιμοποιείται και σε λαϊκές φράσεις, με πιο γνωστή τη φράση «λέω τα σύκα σύκα και τη σκάφη σκάφη» που από τα αρχαία ελληνικά και τον Λουκιανό που πήρε τη μισή από κείμενο του Αριστοφάνη και την επέκτεινε, πέρασε απaráλλακτη στα νέα ελληνικά –στην καθομιλουμένη αλλά και στη λογοτεχνία. [Στο σημείο αυτό έγινε μια σκηνοθετημένη διακοπή της ροής της παρουσίας μας, μια «παρέμβαση» λόγω κάποιου «περιστατικού» στο Κολοκοτρωνίτσι..., προκειμένου να συνδεθούμε «τηλεοπτικά» με το εν λόγω χωριό και να παρακολουθήσουμε τα τεκταινόμενα.]

- Με συγχωρείς που σε διακόπτω, αλλά με πληροφορούν ότι κάτι συμβαίνει στο Κολοκοτρωνίτσι. Αν γίνεται να συνδεθούμε για να το παρακολουθήσουμε για λίγο.

[Σχόλιο μετά το βίντεο:]

- Βέβαια, σ' ένα κυπριακό χωριό κάποιοι θα έλεγαν στον κ. Πολυμενέα: «Ἡβρες το σύκο σήκωσ' το πριν το σηκώσουν άλλοι».

- Αυτό είναι αλήθεια. Σε αντίθεση, όμως, με τον ελληνικό χώρο, σε άλλες γλώσσες το σύκο αναφέρεται υποτιμητικά: Για παράδειγμα, οι Ιταλοί λένε για κάτι που δεν έχει καμία αξία, που δεν αξίζει δεκάρα: «δεν αξίζει ένα ξερό σύκο» («non vale un fico secco»); οι Ισπανοί και οι Άγγλοι για κάτι που δεν τους ενδιαφέρει καθόλου θα πουν «δεν δίνω ένα σύκο» («non dar un higo», «I don' t give a fig»), ενώ οι Γάλλοι χρησιμοποιούν τη φράση «μισό σύκο, μισό σταφίδα» («mi-figue mi-raisin») για να δηλώσουν τη μετριότητα, κάτι ή κάποιον που δεν είναι ούτε καλός ούτε κακός.

Σωστά: παρόλο που οι φίλοι μας οι Δυτικοευρωπαίοι ανακάλυψαν πρόσφατα τα πλεονεκτήματα της μεσογειακής διατροφής, στην οποία βέβαια ανήκει και το σύκο. Στο μάθημα της Οικογενειακής Αγωγής μελετήσαμε τόσο την ιστορία όσο και τη θρεπτική αξία του καρπού αυτού. Το σύκο λοιπόν είναι εδώ και τουλάχιστον 3000 χρόνια βασικό συστατικό της ανθρώπινης διατροφής. Στην Ελλάδα η συκιά ήρθε από την Καρία, ενώ η τέχνη της καλλιέργειάς της καταγράφηκε αρχικά από τον ποιητή

Αρχίλοχο (700 π.Χ.). Στην αρχαία Ελλάδα η συκιά εθεωρείτο ιερό δέντρο, αλλά ο καρπός της ήταν ιδιαίτερα σημαντικός και για το εμπόριο. Οι αρχαίοι Έλληνες χρησιμοποιούσαν τα σύκα ως τροφή για τους χοίρους και για τις χήνες. Από τις χήνες που τείζαν με σύκα γινόταν ο μεζές φουαγκρά, τον οποίο πήραν οι Ρωμαίοι από τους Έλληνες και έτσι διαδόθηκε και σε άλλες χώρες.

Στους αρχαίους πολιτισμούς της Μεσογείου τα σύκα αποτελούσαν είδος πρώτης ανάγκης και ήταν αναπόσπαστο μέρος του διαιτολογίου. Συχνά αντικαθιστούσαν ακόμα και το ψωμί. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιούνταν στην παραγωγή οινοπνεύματος, στην παραγωγή τσίπουρου, στη μαγειρική και στην παραγωγή γλυκών του κουταλιού. Τα σύκα, μαζί με τις ελιές και τα σταφύλια, ήταν από τα σημαντικότερα είδη διατροφής των αρχαίων Ελλήνων. Οι Σπαρτιάτες τα χρησιμοποιούσαν στα δημόσια γεύματά τους. Επίσης, καταναλώνονταν από τους αθλητές των Ολυμπιακών αγώνων ως τροφή δυναμωτική και βοηθητική για την απόδοσή τους.

Υπάρχουν δύο τύποι ξηρών σύκων: Τα ακλιβάνιστα ή φυσικά (που έχουν χρώμα καφέ ή ανοικτό) και τα κλιβανισμένα ή λευκά (που έχουν χρώμα λευκό). Το άσπρισμα των σύκων το έφερε ένας Κύπριος επιχειρηματίας, ο Ησαΐας, ο οποίος κρατούσε καλά φυλαγμένο το μυστικό, για να μην διαρρεύσει. Για να δικαιολογήσει μάλιστα τη λευκότητα των σύκων, ο Ησαΐας ράντιζε τα σύκα με αλατόνερο και διέδιδε πως αυτό ήταν που τα άσπριζε.

Το σύκο συμβόλιζε την ευημερία, τη γονιμότητα, τη γνώση και την ενότητα.

Όσον αφορά στη διατροφική τους αξία, τα σύκα περιέχουν μεγάλο ποσοστό φυτικών ινών που βοηθούν στη μείωση της χοληστερόλης. Η ιδιότητά τους να δεσμεύουν τη χοληστερόλη έχει ως αποτέλεσμα να την απομακρύνουν από τον οργανισμό προτού απορροφηθεί, διατηρώντας την σε χαμηλά επίπεδα. Επίσης, η υψηλή περιεκτικότητα των ξηρών σύκων σε ασβέστιο φτάνει αυτήν του γάλακτος. Τα ξηρά σύκα είναι πλούσια και σε φώσφορο, κάλλιο, σίδηρο και βιταμίνες Α, Β και C.

Η ομορφιά ενός αφράτου και ώριμου σύκου είναι σήμα κατατεθέν του ελληνικού καλοκαιριού. Για όλους εμάς, το σύκο είναι μέρος της κληρονομιάς μας. Κλείνοντας, για να μη μείνουμε στη θεωρία, επιτρέψτε μας να περάσουμε στην πράξη και να σας κεράσουμε λίγη συγκόπιτα Ιθάκης που φτιάξαμε με βάση την παραδοσιακή συνταγή που βλέπετε. Καλή όρεξη και ευχαριστούμε για την προσοχή σας.

Να μπουν ενδιάμεσα του κειμένου οι φωτ. 02479, 02482, 02483